

І. І. Ковтун

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Походження та розвиток української судової термінології

Ковтун І. І. Походження та розвиток української судової термінології. У статті розглянуто найбільш значущі особливості походження та розвитку української судової термінології. Багато давніх юридичних термінів дійшли до наших днів, ставши надбанням багатьох сучасних правових систем. Досліджено особливості формування судової термінології. У роботі теоретично обґрунтовано походження української судової термінології, уточнено термінологічний апарат дослідження. Виявлено ряд поширених термінологічних словосполучень, що вказують на дію судових органів влади. Визначено найменування документів судової системи, опредмечені ознаки судочинства, терміни на позначення судових органів влади та назви осіб.

Ключові слова: *запозичені юридичні терміни, правнича лексика, судочинство, термінолексема, термінологічні словосполучення, терміносистема, судова термінологія.*

Ковтун И.И. Происхождение и развитие украинской судебной терминологии. В статье рассмотрены основные особенности происхождения и словообразования судебной терминологии. Многие давние юридические термины дошли до наших дней, став достоянием многих современных законодательных систем. Исследованы особенности формирования судебной терминологии. В работе теоретически обосновано происхождение украинской судебной терминологии, обоснован терминологический аппарат исследования. Выявлен ряд распространенных терминологических словосочетаний, указывающих на действие судебных органов власти. Определено наименование документов судебной системы, опредмеченные признаки судопроизводства, термины для обозначения судебных органов власти и названия лиц.

Ключевые слова: *заимствованные юридические термины, юридическая лексика, судопроизводство, терминолексемы, терминологические словосочетания, терминсистема, терминология суда.*

Kovtun I.I. The origin and development of the Ukrainian juridical terminology. The article describes the main features of origin and word formation of juridical terminology. The majority of the legal terms have survived to our days, becoming the property of many modern legal systems. The peculiarities of formation of the legal terminology have been investigated here. The peculiarities of formation the terminology of court have been investigated here. The origin of Ukrainian juridical terminology and the ways of its investigation are theoretically justified here. A number of common word combinations in the terminology that point to the actions of juridical authorities are worked out. The titles of the documents of juridical system, the signs of juridical proceeding, terms for denoting representatives of juridical power and lawyers are determined here.

Key words: *borrowings in judicial terminology, law terminology, legal vocabulary, legal proceedings, term lexemes, term word combinations, term systems, court terminology.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Завдання мовознавства полягає в дослідженні зв'язку мови й суспільства, визначенні взаємозв'язку судових термінів та похідних словосполучень з метою упорядкування сучасної юридичної термінології, її стандартизації та уніфікації. Дослідження сприятиме подальшому вивченню проблем термінології підсистем судової сфери.

Писемні пам'ятки XVI–XVII ст. фіксують запозичення українською мовою юридично-правової термінології латинського походження. В латинській мові слово *patronus* означало «захисник, поборник, правозаступник, адвокат, покровитель» [4:86]. Серед цих запозичень — як специфічні юридичні терміни, так і слова на позначення різних реалій і понять зі сфери судової діяльності. Зважаючи на те, що

на більшій території України того часу юридична структура і судова справа походили з польської юриспруденції, яка ґрунтувалася на римському праві, зазначене зумовило використання як латинських, так і німецьких, польських термінів [15:8]. Серед них можна визначити ряд предметно-тематичних груп: назви осіб судової сфери, слідчих, судових органів, фахових термінів тощо. Наприклад: старонімецький правничий термін *ding*, який є основою термінів з різним семантичним значенням: *Gericht* (суд), *Gerichtsversammlung* (судове засідання), *Gerichtstag* (день судового засідання), *Gerichtspflicht* (судовий обов'язок).

Дослідник давньої мови права Александр Зайда (*Aleksander Zajda*) у польській юридичній термінології підкреслює велику роль праслов'янського звичаєвого права. Це вира-

зно засвідчують такі терміни: *sąd* (суд), *sądzić* (судити), *sędzia* (суддя), *prawo* (право), *zakon* (закон) тощо [19:15].

В українській мові *прокурор* — (від. фр., лат. *procurare* — піклуватися, забезпечувати, управляти) — збірне поняття, що вживається для означення прокурорських працівників, посад, осіб органів прокуратури. Для середньовічних текстів характерне насичення сполученнями польською, англійською, французькою та іншими європейськими мовами, зокрема, термін *право* походить від латинського слова *justitia*, що означає правда, справедливість. *Право* — англ. *law /right /claim*; нім. *Recht*. [5:66].

В українській мові слова: *справедливість*, *правий*, *правильний*, *правдивий*, *праведний*, *право* мають спільний корінь -прав-, але вживаються з різними частинами мови, набуваючи нового значення: ***Право власності*** — це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. *Право на судовий захист* — можливість оскарження у суді рішень, дій, чи бездіяльності органів державної влади тощо [12:266].

Науковці розглядають право як загальносоціальне, спеціально-соціальне або спеціально-юридичне явище, суб'єктивне і об'єктивне право, публічне і приватне. **У цих різновидах права відбувається** об'єднання запозичених слів у тематичну групу *правнича термінологія*, яка має спільну семантичну ознаку, що виділяється у словах на основі їх номінативно-репрезентативної функції [11:14].

У широкому розумінні поняття *права* застосовують до сфери законодавства, юридичної науки та практики.

У лексичному складі української мови права знаходять своє вираження різноманітні культурні та політичні чинники, які діяли упродовж становлення того чи іншого державного утворення, відповідних правових систем і правових культур. Так, старослов'янське *правь* означало 'прямий, правильний, справедливий' [ЕСУМ 2003].

У загальномовних тлумачних словниках фіксують такі іменникові елементи тлумачення поняття *справедливість*: властивість за значенням справедливий: справедливість вироку, покарання; об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь: віддавати справедливість; по [всій] справедливості. Людські та соціальні стосунки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам, наприклад, соціальна справедливість. Принцип справедливості поряд із принципами добросовісності та ро-

зумності є однією із засад цивільного законодавства України [ЦКУ ст. 3, п. 6].

У юридичній сфері поняття *справедливість* застосовується як один з протоконцептів будь-якої правової культури. Відповідно до повсякденної свідомості це поняття, як система необхідних умов і принципів суспільних відносин, є ядром права, всі правові інститути також ґрунтуються на справедливості та пов'язані з ним поняття: *законність* та *правосуддя*. Це питомі, а не запозичені, слова, які первісно пов'язані з основними нормами моралі та стародавнім звичаєвим правом.

У правничій мові поняття *правосуддя* трактують як самостійну галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. У статті 124 Конституції України термін *правосуддя* використовується у найширшому (філософсько-феноменологічному) розумінні як «акт / дія, спрямований на набуття законної сили випадку застосування права під час вирішення відповідних спорів», а для позначення судової гілки влади використовують термін *судочинство* — це встановлений законом порядок розгляду і вирішення справ у суді. Він утворився шляхом поєднання значень слів — *чинити суд* [7].

Наведені вище терміни *правосуддя* та *судочинство* є синонімами, але юристи їх розрізняють за характером позначуваних ними дій [14:648; 10:381]. Правосуддя в Україні здійснюється винятково судами, шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях юридичних справ, що стосуються прав та інтересів громадян, державних підприємств, установ, організацій, об'єднань, органів публічної влади тощо. Термін утворився шляхом основокладання слів (*право* і *суддя* — від *судити*).

Похідними є синоніми *правник* — *юрист*, *правознавець* — *юрист*; *правопорушник* — *злочинець* — *злочинник* — *зломисник* [10:615; 14:383; 14:643]. У чинному національному законодавстві зустрічаються такі терміни-синоніми, що стосуються судочинства: *захисник* та *адвокат*; *митний збір* та *мито*; *контрафактна* і *піратська продукція*; *товарний знак*, *торгова марка* та *знак сервісу (обслуговування)*, *суд* та *судочинство* і т. ін.

Базовим для багатьох правничих термінів є значення теміна *суд*. Цим словом номінується орган держави для здійснення правосуддя [16:1056] — у вигляді розгляду адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справ та прийняття законних рі-

шень. В Україні згідно з Конституцією існують Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції [10:317]. Цим терміном позначають також процес судочинства. Суд з'явився одночасно з виникненням держави, він є неодмінним її атрибутом. Свої функції суд здійснює від імені держави. Таким чином, термін *суд* уживається в кількох значеннях.

По-перше, *суд* — це установа; *суд* можна трактувати як склад суддів, які розглядають судові справи, крім того *суд* — це і певний судовий процес. І, безумовно, *суд* — це компетентний державний орган [17; 18]. Порівняння лексичних значень терміна *суд* дозволяє дійти висновку, що цей державний орган охороняє інтереси суспільства, держави, осіб, здійснює правосуддя, отже врегульовує дії правоохоронної сфери.

У встановленому законодавством порядку до складу судового органу належить поняття *судова влада*, яке передусім асоціюється з правосуддям, що відображає сутність і зміст влади та призначення судів у суспільстві і державі. **Влада** — здатність і можливість одних соціальних суб'єктів примушувати інших робити певні дії як нормативного, так і анормативного характеру.

Судова влада — незалежна і самостійна гілка державної влади, яка здійснюється судовими органами (судами). Синонімом до іменника *влада* є *всевладдя* [14:381]. У *судовій системі* прослідковується багатозначність прикметників *судовий* та *судова*, які входять до складу словосполучень: *судове слідство*, *судовий процес*, *судове засідання*, *судове доручення*, *судова система*, *судова влада*, *судове рішення* тощо.

Термін *суддя* позначає посадову особу (голова, заступник голови і суддя, відповідно), обрану у встановленому законодавством порядку до складу судового органу: *Верховного Суду України*, *вищого спеціалізованого суду*, *апеляційного суду області*, *апеляційного суду міста Києва*, *районного*, *районного у місті*, *міського*, *міськрайонного судів*.

Вищий адміністративний суд України у порядку ст. 171 КАС України розглядає по першій інстанції справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Суди нижчої судової ланки (місцеві) як перша інстанція розглядають усі справи, крім тих, що за законом підсудні вищим судам (апеляційним, касаційним) як судам вищих інстанцій [9:45].

Сукупність усіх судів держави, що здійснюють правосуддя, становить *судову систему* (з лат. *signum* — знак, грецьк. *systema* (ціле складене з частин, з'єднання)). У цій системі виділяються два основні компоненти — *судоустрій* і *судочинство* [13:12]. Систему судів загальної юрисдикції складають: *місцеві суди*, *апеляційні суди*, *вищі спеціалізовані суди*, *Верховний Суд України*. Мова судової системи забезпечує доступність правосуддя, використовує фахові терміни: *Конституція України*, *Закони України*, *Конституційний Суд України* тощо.

Існує ряд поширених термінологічних словосполучень, що вказують на дію судових органів влади, наприклад, *оскарження апеляційне в господарському судочинстві*; *оскарження апеляційне в кримінальному процесі*, *оскарження апеляційне в цивільному судочинстві*, *оскарження дій слідчого і прокурора*, *оскарження дій і рішень при провадженні досудового розслідування* тощо.

Основну сутність словосполучення *судові рішення* розкривають прикметник з іменником. Це встановлені законом порядки, відповідно з чим у процесі судочинства послідовно здійснюються певні дії, обговорюються та вирішуються судові справи. *Судові рішення* — у широкому значенні акт судового розгляду справи будь-якого виду провадження. Це може бути як саме *рішення*, так і *висновок* (КС України), *вирок* (у кримінальному процесі), *постанова*, *ухвала*, *окрема ухвала*. Наведені вище терміни можна вважати синонімами.

Дією особи, спрямованої на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, є ***правочин та договір***, що **позначають** домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків.

Правовідносини позначає і термін ***зобов'язання*** — певна дія або утримання від певної дії, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) відшкодування [1:150].

В Україні діє двоступенева система оскарження судових рішень, відповідно до якої судові рішення, що не набрали законної сили, можуть бути переглянуті в апеляційному порядку, а судові рішення, що набрали законної сили, — в касаційному [8:100].

Апеляція — (лат. *appellatio* — звернення) — одна з форм оскарження судових рішень в адміністративних, господарських, цивільних і кримінальних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглядати справу. Похідне словосполучення

Апеляційний суд означає судові інстанції, що переглядають за апеляціями учасників процесу рішення нижчих судів. *Апеляційне провадження* — самостійна стадія кримінального процесу, в якій суд інстанції вищого рівня на підставі апеляцій перевіряє законність і обґрунтованість вироків, ухвал суду першої інстанції та постанов судді, а також постанов про застосування чи незастосування примусових заходів виховного і медичного характеру, ухвалених місцевими судами. У вітчизняному судочинстві *апеляційне провадження*, що відбувається в суді апеляційної інстанції, є змішаним, тобто містить елементи як повної, так і неповної апеляції, вид якої залежить переважно від змісту апеляційної скарги та сформульованих у ній вимог.

З'являється новий ланцюжок похідних термінів: *апеляція, апеляційне провадження, апеляційний суд*.

Коли законодавець інкорпорує до назви місцевого суду поняття *адміністративний* чи *господарський*, то цим самим він опосередковано вказує на його юрисдикцію. Тому синонімічною категорією слова *адміністративний* можна вважати словосполучення *адміністративної юрисдикції*, а до слова *загальний*, відповідно, словосполучення *загальної юрисдикції*. Таким чином, на рівні місцевого суду поняттю *суд загальної юрисдикції* у буквальному значенні відповідає лише поняття *місцевий загальний суд*, який, як ми зазначали вище, є фактично *місцевим судом загальної юрисдикції*.

В Україні до запровадження інституту апеляційного перегляду другою інстанцією була касаційна. На суд касаційної інстанції покладался обов'язок перевірити законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції у повному обсязі як в оскарженій, так і в неоскарженій частині, як відносно осіб, котрі подали скарги, так і відносно тих, які скарги не подавали. Тобто касаційна інстанція мала значні ревізійні повноваження [6:11]. *Касація* — (пізньолат. — відміна, скасування) — *касаційна скарга, касаційне подання прокурора*. *Касація* трактується як перегляд справи судом вищої інстанції без самостійного дослідження доказів, лише на основі матеріалу судової справи і лише з метою визначити, чи були дотримані вимоги закону під час розгляду справи судами нижчих інстанцій. У вітчизняній юриспруденції вживається єдиний термін — *касація*, який позначає перевірку законності і обґрунтованості постановленого рішення чи вироку судом

першої інстанції, а також судових рішень, ухвалених судами апеляційної інстанції.

Справи класифікуються за видами судочинства — *кримінальні, цивільні, господарські, адміністративні та справи про адміністративні правопорушення*.

Судовий розгляд кримінальної справи — це термінологічне позначення основної стадії кримінального процесу, коли суд, здійснюючи правосуддя, розглядає справу по суті й у своєму вирокі вирішує питання про винуватість чи невинуватість підсудного, застосування або незастосування до нього покарання, а також приймає рішення щодо застосування або незастосування примусових заходів виховного характеру чи примусових заходів медичного характеру. *Судовий розгляд цивільної справи* — основна стадія цивільного процесу, в якій здійснюються функції правосуддя і виконуються його завдання, спрямовані на захист прав, інтересів фізичних та юридичних осіб і держави. Основна увага у розкритті значень даних словосполучень приділяється прикметникам: *кримінальна(ої), цивільна(ої)*.

У мові судочинства вживають терміни-іменники: *протокол, постанова, рішення, заява, скарга, клопотання, конвенція, подання* та ін. Вони становлять матеріалізовану частину процесуальної форми. *Скарга* — звернення в усній чи письмовій формі до офіційного органу чи службової особи з приводу порушень інтересів громадян, що охороняються законом. Це форма звернення фізичної або юридичної особи до відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування, посадових та службових осіб із заявою про поновлення порушених прав скаржників та захист їх законом. *Клопотання* — звернення громадян до судового чи іншого державного органу з метою домогтися певної дії або рішення. Підсумовуючи викладене, не можемо не погодитись із О. Шаблій, яка справедливо вказує, що в практиці лексикографії необхідно звертатися не лише до синхронних контекстуальних значень юридичних слів *справедливість, законність та правосуддя*, але й до зіставних досліджень відповідних лексико-семантичних варіантів, а також враховувати історичні та соціокультурні чинники, які вплинули на формування цих лінгвокультурних концептів [16:248].

Правоохоронна сфера використовує способи словотворення, словотворчі засоби, одиниці найменування. У юридичній термінології використовуються два види складань: чисті додавання (*законопроект, правоздат-*

ність), складання з суфіксацією (*самоуправство, самогубство*). Активно вживають назви процесу опредмеченої дії: *дітовбивство, правопорушення, правосуддя*; назви осіб, які провадять дію: *платник податків, суддя, захисник, позивач, відповідач*; найменування документів: *законопроект, скарга* (нульова суфіксація) тощо; опредмечені ознаки: *правоздатність, судочинство, правосуддя*.

Процес словотворення термінів за допомогою суфіксації є одним з найпродуктивніших способів поповнення юридичної термінології. Значна частина термінів української правоохоронної сфери також утворена внаслідок словотворчої активності префіксів, що дозволяє створювати термінологічні одиниці з новими значеннями: *справедливість, справа* [2:32].

У словотворі правоохоронної сфери використовують різні суфікси. З точки зору семантики всі терміни, утворені суфіксальним способом у досліджуваній терміносистемі, можна поділити на три групи: 1) терміни, що позначають абстрактні поняття — назви процесів, властивостей (*судочинство, діловодство, правосуддя*); 2) терміни — найменування суб'єктів (*засуджений, суддя, захисник*); 3) терміни, що позначають конкретні дії та їх об'єкти (*судити, подати апеляцію, оскаржити рішення*).

Група термінів, утворена за допомогою суфікса *-ість* переважно від прикметникових основ: *злочинність, необережність, халатність, відповідальність, підсудність, судимість, недоторканність*.

За допомогою суфіксів *-ств (о), -цтв* утворено терміни з абстрактною семантикою в основному від іменників і дієслів, що несуть «ідею» злочину: *шкідництво, шахрайство, вбивство, дезертирство*, та інші.

Значну кількість термінологічних одиниць судової сфери утворено за допомогою нульового суфікса від дієслівних основ: *суд, застава, обшук, розшук, допит, огляд, розбій, докази, розгляд, ухвала, постанова* та ін.

Однокомпонентні термінологічні одиниці, утворені переважно морфологічним способом: *суд, суддя, право* тощо. Співвідносні з ними терміни *прокурор, адвокат, касація, апеляція* запозичено з інших мов.

Висновки. Розгляд судової термінології зумовлений насамперед практичними потребами суспільства. З'ясування загальних та специфічних закономірностей організації терміносистеми суду на різних етапах становлення засвідчує різні джерела походження термінів, належних до її складу, насичення

давніх україномовних текстів словосполученнями латинською та польською, а також іншими європейськими мовами. Цим зумовлено входження до відповідної української терміносистеми значної кількості латинізмів та запозичених термінів, наприклад: *арбітраж* (посередництво), *дебати* (спір, суперечка), *експертиза* (дослідження) — з французької мови ; *консенсус* (згода, однастайність), *фіксувати* (записувати, запам'ятовувати), *кіллер* (убивця), *лідер* (кримінальний) — з англійської; *поліція* (управління держави), *амністія* (прощення), *дактилоскопія* (палець і спостерігаю, розглядаю) — із грецької мови; *адвокат* (захисник), *арешт* (судова постанова), *кодекс* (законодавчий акт), *конвенція* (договір), *юрисдикція* (судочинство), *юридичний* (судовий), *юстиція* (справедливість, законність), *юриспруденція* (знання права) — з латинської мови.

За словотвірною структурою сучасні українські судові терміни поділяються на три типи: терміни-прості слова, терміни-складні слова (композиції) та терміни-словосполучення. За частиномовними ознаками досліджувана термінологія репрезентована здебільшого іменниками та прикметниками. Іншомовні терміни узгоджують з фонетичними та орфографічними нормами української мови (*касація* — відміна, скасування); змінюється граматичне оформлення (*апеляція* — лат. *appellatio* — звернення). Запозичені терміни стають продуктивними в термінотворенні правничої термінології.

Досліджувана термінологія свідчить про розвиток судової української термінології, основу базової групи термінів становить лексика з однаковим коренем. Спільне походження та значення мають терміни: *право, правильний, правдивий, справедливий; правосуддя, суддя, судочинство, судова влада, судова система* та ін.

Синонімія в термінології розцінюється як негативне явище, тому широке використання слів з більшою мотивованістю сприяє зменшенню кількості синонімів.

Термінологія суду перебуває у процесі викінченого формування, підтвердженням чого є основний корпус її терміноодиниць, який охоплює термінолексеми на позначення найважливіших понять галузі суду. Водночас чітко виявляється тенденція неунормованості певного числа терміноодиниць, що призводить до перекручення тлумачень і неадекватного розуміння реалій фахівцями різних галузей знань. Усе це засвідчує необхідність свідомого впливу на процеси творення термі-

нів суду й окреслення їх відповідного термінологічного поля.

Для досягнення поставленої мети проаналізовано матеріал іншомовних запозичень, який дав змогу виділити шляхи розвитку

української судової термінології. Здійснено розгляд деяких словотвірних особливостей формування, а також джерела розвитку судової терміносистеми української мови.

Література

1. Андрушко П. П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види / П. П. Андрушко // Проблеми юридичної кваліфікації (Теорія і практика) : Вісник Академії адвокатури України. — К. : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2010. — число 1 (17). — С. 150—157.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько — К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. — 218 с.
3. Драюк В. М., Журавльов С. Ю. Російсько-український словник юридичних термінів. — К. : Юрінформ, 1993. — 240 с.
4. История государства и права: Словарь-справочник / под ред. М. И. Сизикова. — М. : Юрид. лит., 1997. — 304 с.
5. Ковтун І. І. Терміни та професіоналізми у правоохоронній сфері// Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2010. — Вип. 29. — С. 64—72.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Застосування в Україні. — К. : Міністерство юстиції України, 2006. — С. 32-56
7. Конституція України [ел.ресурс] [доступ до джерела]<http://www.president.gov.ua/content/chapter08.html>
8. Луспеник Д. Українська модель касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах: проблеми та перспективи удосконалення (спрощення) / Д. Луспеник, Н. Сакара // Право України. — 2008. — № 7. — С. 99—107.
9. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. — Львів : Світ, 1994. — 216 с.
10. Словник синонімів української мови [Текст] : у 2-х т. / А. А. Бурячок [та ін.] ; Нац. акад. наук України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. — К. : Наукова думка, 1999—2000. — (Словники України). — Т. 1. А—Н. — 1026 с.; Т. 2 : О—Я. — 2001. — 954 с.
11. Смолина К. П. Лексика имущественной сферы в русском языке XI — XVII вв. — М. : Наука, 1990. — 204 с.
12. Сучасна правова енциклопедія./ О. В. Зайчук, О. Л. Копиленок, Н. М. Оніщенко, за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 384 с.
13. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: методология и теория / Людмила Борисовна Тиунова. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1991. — 135 с.
14. Тлумачний словник української мови : Понад 12500 статей (близько 40 000 слів)/ за ред. д-ра філолог наук, проф. В. С. Калашника. — 2-ге вид. випр. і доп. Харків : Прапор, 2005. — 992 с.
15. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника: Навч. посіб. / А. С. Токарська, І. М. Кочан. — Львів: Світ, 2003. — 312 с.
16. Шаблій О. Розбіжності між концептами ПРАВО в українській та RECHT– у німецькій правових культурах як проблема перекладу / О. Шаблій // Мовні та концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. Вип. 30. — К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. — С. 248.
17. Юридическая энциклопедия / Отв. ред. Б. Н. Топорнин.– М. : Юристь, 2001. — 1272 с.
18. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 2004. — Т. 6 : Т—Я. — 768 с. [ел.ресурс] [доступ до джерела]<http://leksika.com.ua/18510811/legal/sud>
19. Zajda A. Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.). — Kraków: Uniwersytet Jagielloński. Rozprawy habilitacyjne, 1990. — Nr 192. — 229 s.